

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-67>

УДК 7.01(778):77.03

Слівінська А.Ф.¹

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ФОТОКНИГА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Анотація. В статті розглянуто основні підходи до визначення поняття фотокниги. З'ясовано відмінність між фотокнигою й фотоальбомом, розглянуто типологію фотокниги як виду видання на підставі аналізу співвідношення таких структурних елементів, як фотографія та текст. Встановлено несуттєві та суттєві властивості змісту поняття фотокнига та роль графічної концепції з точки зору функціонального підходу, особливості авторської фотокниги як продукту дизайнерських та мистецьких практик. Проаналізовано причини стандартизації дизайну сучасної фотокниги та розглянуто оригінальність дизайну як атрибуту сучасної фотокниги. З'ясовано роль та місце дизайну у процесі створення фотокниги, який розглядається як інструмент лаконічного та естетичного оформлення змісту (концепції, ідеї) книги та засіб візуальної комунікації.

Ключові слова: фотокнига, фотоальбом, фотовидання, фотомонографія, авторська фотокнига.

Slivinska Alina

National Academy of Culture and Arts Management

ON THE DEFINITION OF PHOTOBOOK

Summary. The purpose of the article is to analyze the main approaches to the definition of the concept of a photo book and to outline the essential properties of the content of this concept. The article reviews the alternative definitions of photobook, considers the difference between photobook and photo album, suggests the classification of photobooks based on the analysis of the balance between their structural elements. A detailed discussion is given on the essential and nonessential characteristics of the photobook definition and the characteristics of the author's photo book as a product of design and artistic practices. The reasons for standardizing the design of a modern photo book are analyzed and the originality of the design as an attribute of a modern photo book is considered. After a careful review of the literature related the article is concluded with an original definition of a photobook. A photobook is defined as a product of publishing, artistic and design activities that ensures the preservation and broadcasting of ideas, values, feelings and meanings of the world's space-time continuum by achieving plastic unity of text, photographs and design. In the context of publishing and printing, a photo book is considered a type of a photo album. However, careful comparison of these two notions suggests that a photo book is broader than a photo album. In addition to text and photographs, the notion of a photo book in terms of structural approach includes artistic and design elements. The presence of text is not an essential for a photo book. The graphic concept of the publication is crucial for in the realization of the purpose of the photo book. The role and place of design in the process of creating a photo book is understood as a tool for concise and aesthetic design of the content (concept, idea) of the book, and visual communication. Author's photo book is a life narrative of a photographer, a person of a certain historical time, which reflects specific social relations of the cultural-historical period. The photobook communicates information, serves as a carrier of storage and transmission of information, as some sort of time capsule. Defining a photo book as an art object, a work of art provides an opportunity to reveal not only the aesthetic values reflected in the publication, but also the feelings of the author, his concern for social processes and phenomena.

Keywords: photo book, photo album, photo edition, photo monograph, author's photo book.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається зростання попиту на продукцію фотовидань й розширення спільноти споживачів фотопродукції. «В інтерв'ю Wired представник нью-йоркського видавництва Aperture Foundation Леслі Мартін наводить цифри: якщо в 2003 році вони випускали чотири видання в рік, то в 2013 – вже 32. Деякі з них, наприклад «Фотографи New York Magazine», друкуються накладом до 30 тисяч копій. З'являються нові платформи і організації на кшталт Self Publish, Be Happy і Photobookshow для презентації та продажу книг і Зін, і які вирізняються більш демократичними вимогами, ніж великі видавництва [1].

В різних країнах світу Європі, Америці, Азії відбуваються міжнародні конкурси та фестивалі фотовидань. Це Paris Offprint, Amsterdam Unseen, Vienna Photobook Festival, Art Book Fair Basel «I never read», C/O Berlin Bookdays, European Publishers Award for Photography, International Photobook Festival, Kassel, Germany, London

Art Book Fair Atlanta Celebrates Photography – Photobook Fair тощо. «Time», «The Guardian», «New York Times» освітлюють теми, пов'язані з сучасними виданнями фотокниг. Останні десятиліття й спостерігається зростання досліджень такого виду видання, як фотокнига в контексті наукової парадигми «візуальних досліджень», що сформувалася у другій половині ХХ століття. У сучасному науковому дискурсі фотовидань відсутнє реальне визначення фотокниги. Тому в даній роботі особлива увага буде приділена дослідженню особливостей різноманітних підходів до вивчення феномену фотокниги, а також з'ясуванню суттєвих і несуттєвих ознак змісту поняття фотокниги, що наближає до формування визначення зазначеного поняття, яке відповідає сучасним реаліям фотовидання.

Аналіз публікацій. Сучасний науковий дискурс фотографії як головного елементу фотовидань охоплює такі її типи: художня, соціальна, політична, музейна, архівна фотографія тощо (А. Секула, Х. Фостер, І. Шретер, С. Філліпе). Зарубіжні на-

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3317-1370>

укові розвідки фотографії та фотовидань кінця ХХ – початку ХХІ століття піднімають наступні теми: роль фотографії в здійсненні функцій систем влади та контролю (Д. Тегг), форми і функції приватної, побутової, сімейної, аматорської фотографії (А.Д. Коулмен, С. Лурі), антропологічне значення матеріальної складової фотографії (Д. Бетчен), специфіка художньої фотографії в епоху цифрових технологій (Л. Мановіч, С. Хольсблах), використання фотографії в цілях пропаганди (У. Мітчелл), фотографічний архів як спосіб збереження інформації та вираження змісту історичної епохи (Х. Фостер, Й. Шретер), особливості фотокниги як арт-об'єкту (П. Белло, К. Вілсон, З. Шаймун). Піднімаються проблеми формування та наповнення змістом видавничої (Д.Д. Георгієв, В.Е. Шевченко, Т.С. Крайнікова) та фотовидавничої концепції (О.Л. Мжельська, О. Понамарьова). Наукові доробки болгарського вченого Д.Д. Георгієва репрезентують графічну концепцію поліграфічного видання і стають основою для розробки графічної дизайн-концепції фотовидання. Російські та українські науковці аналізують зміст понять фотокнига та фотоальбом (Ю.В. Полещук, О.В. Климова) та розробляють типологію фотоальбомів за різноманітними критеріями (Є.Б. Адамов, С.Д. Олексієв, А.В. Сафронова, Р.Д. Михайлова).

Мета статті. Проаналізувати головні підходи до визначення поняття фотокниги та окреслити суттєві властивості змісту зазначеного поняття.

Виклад основного матеріалу. Останні кілька десятиліть фотокнига переживає момент зростання уваги публіки. Збільшуються кількість конкурсів, фестивалей, виставок, спеціальних заходів, присвячених «фотокнигам». Професійна та читачка аудиторія перетворилася на своєрідну транснаціональну спільноту людей, яка сьогодні формує нове уявлення про сучасну фотокнигу, маючи доступ до більшого обсягу книг, технік та оглядів, ніж будь-коли раніше. Так само відомо, що фотокнига створює комунікативний простір для обміну фотографічними роботами, в якому безпосередньо транслюється нерухомий об'єкт через існуючі канали чуттєвого сприйняття у формах відчуття, сприйняття та уявлення про цей об'єкт, який стає предметом для роздумів та потенційних розмов. Дослідники та критики відмічають зростання рівня виконання оформлення, дизайну, витонченості фотокниги та зміни дискурсу про фотокниги, оскільки зростає і кількість езотеричних публікацій та наративів, що відносяться до світу цих видань. Нове покоління фотографів, кураторів, істориків, колекціонерів та видавців фотокниги визначають як тип візуального есперанто.

Фотокнига є об'єктом дослідження фахівців мистецтвознавства, видавничої справи та дизайну. Проте на сьогодні ще не вироблено усталеного визначення поняття фотокниги [2]. Так, у видавничому словнику-довіднику запропоновано наступне видове визначення: фотокнига – вид фотоальбому, автор якого засобами фотографій веде образотворчу розповідь, створює цілісний образотворчий твір із фотографій [4, с. 493]. Порівняння змісту понять фотокниги та фотоальбому дозволяє нам визначити фотокнигу, як видове поняття по відношенню до родового поняття фотоальбому. На думку О. Мжельської, фотокнига – це такий вид видання, в якому провідним засобом викла-

ду є фотографія, при цьому фотографія і текст перебувають у смисловій і композиційній єдності і в сукупності створюють змістовну основу твору [3, с. 15–16]. Авторка формулює номінальне визначення фотокниги через окреслення складових компонентів даного об'єкту. Фотографії та текст (вступна стаття, підписи під фотографіями, підтекстовки тощо) розглядаються вченою, як головні структурні елементи фотокниги та фотоальбому. О. Мжельська розрізняє поняття фотокниги від фотоальбому за різним призначенням тексту. Якщо в фотоальбомі вступ за змістом нагадує довідкову роз'яснювальну інформацію, то у фотокнизі текст вступу створює емоційний та психологічний настрій, який налаштовує на сприйняття фотоматеріалу та проголошує концепцію автора, основні ідеї книги. Підписи під фотознімками фотокниги на відміну від підписів під знімками фотоальбому відіграють роль не тільки пояснення, але й зв'язування знімків в єдину цілісну картину або пластичний сюжет [3, с. 17].

Відомі британські діячі фотомистецтва Мартін Парр та Джері Біджер у роботі «The Photobook: A History, volume 1», розглядаючи типи фотокниги за жанрами, пропонують наступне визначення: фотокниги – це «книги – з текстом або без тексту – де основне повідомлення твору виражається фотографією» [8, с. 6]. Наявність тексту – не є суттєвою ознакою фотокниги.

Українські дослідники А.О. Бессараб, О.І. Шепелева пропонують визначення поняття фотокниги в контексті структурного підходу, як поєднання елементів – фотографій, коментарів та дизайну. «Фотокнига – це книга, кожна сторінка якої є відбитком, що об'єднує оброблені фотографії, коментарі до них і художні елементи [2]. Джон Госагей надає визначення змісту поняття фотокниги також через поєднання її структурних елементів: змісту, мізансцени, вибір паперу, якість відтворення, тексту, шрифту, палітурки, дизайну палітурки, масштабу. Всі ці перераховані елементи є взаємопов'язаними між собою і формують деяку концептуальну цілісність [8]. Концептуальний задум реалізується через вибір елементів дизайну книги: розміри, тип паперу, типографіку, шрифти тощо.

Дж. Госагей сформував функціональне визначення поняття: «Фотокнига за своєю функцією є стислим відображенням світу у середовищі самої книги» [7]. В контексті функціонального підходу до визначення фотокниги зростає значення та роль дизайну фотокниги, графічної концепції видання (Д. Георгієв) в донесенні ідей стислого відображення смислів та значень просторово-часового континууму світу до читача.

У сучасному науковому дискурсі фотокниги помітно актуалізується зацікавленість авторською фотокнигою. Об'єктом аналізу стає конкретний фотограф, його особистість, що відображує суспільні відносини певного культурно-історичного періоду. Фотокниги стають своєрідною капсулою часу, тому вони розраховані в першу чергу на аудиторію однолітків авторів, але як виняток, можуть стати предметом зацікавлення більш широкою аудиторією. Відомий сучасний голландський дизайнер Тьон ван Хейден стверджує: «Цікава фотокнига – це завжди історія, візуальний роман. Красний дизайн – такий, який підтримує історію» [6]. Створюючи фотокнигу, виконавець

пише власну біографію – своєрідний сторітелінг, який завдяки дизайну доносить смисли та значення, ідеї своєї епохи читацькій аудиторії.

Сучасна фотокнига представлена також у вигляді тематичних публікацій чи публікацій на основі проектів, каталогів виставок різних за рівнем значущості, томів історії фотографій та «зібрання творів», зібрань колекцій та архівів. Фотокнига має суттєві переваги перед виставкою та її каталогом і тому високо оцінюється фотографами як остаточне сховище їх ідей та зображень. Як відомо, у галузі видавничої справи запропоновано такі типи фотокниг за жанрами, як фотомонографія, фотоповість, фотохроніка, фотопоема, фотоп'єса, фотолітопис, фотодетектив, фотофейлетон тощо [3, с. 15]. Якщо жанр фотопоеми характеризується героїчним пафосом, то фотонівела, фотоповість, фотоп'єса вирізняються композиційно-графічною та ідейно-тематичною єдністю. Біографічний фотороман стає важливим сегментом жанрової типології фотокниги. Виразальні особливості фотокниги цього жанру фіксують більшу подібність до кіно, ніж до роману [2]. Фотознімки на розворотах сторінок є результатом монтажу окремих моментів єдиної сюжетної лінії. У дослідженнях особливостей дизайну фотокниги проводиться аналогія між створенням фотокниги та кіно. Фотокниги високого рівня виконання схожі на кіно високого класу режисерського, операторського та акторського виконання, так само, як і погані фотокниги схожі на погане кіно. На першому плані створення фотокниги – ідея, концепція книги, так само як і в кіно на першому плані – ідея фільму. Навіть якщо вона не користується попитом серед глядацької аудиторії, не має комерційного успіху (на жаль, ринок фотокниг є надзвичайно обмеженим і головними його споживачами є самі фотографи), проте ідеї фотокниги можуть поширюватися через критичні огляди, рецензії в соціальних мережах. Практичні методи створення фотокниги також нагадують кінематографічні практики. Так, автор обирає фотографії як найбільш вдалі кадри, розглядає фотознімки на екрані, послідовно викладає фотознімки на розворотах сторінок книги.

Для визначення фотокниги важливим є аналіз суттєвих ознак змісту поняття фотокниги як твору мистецтва. «Відтак, у практиці фотомистецтва, як і інших сучасних творчих практиках, – зазначають А.В. Сафронова і Р.Д. Михайлова у статті «Сучасна фотокнига як об'єкт дизайну: систематизація за способом подання контенту», – досить часто у відношенні до фотокниги застосовують термін «арт-об'єкт», під яким розуміють об'єкт мистецтва або синтезу мистецтв, самоцінну, неутилітарну річ, створену з різних матеріалів і предметів, що передає творчу ідею митця шляхом візуальної взаємодії з глядачем і розрахована на емоційну реакцію людини» [5]. Так, у роботі А. Рота «The Book of 101 Books: Seminal Photographic Books of the Twentieth Century» предметом аналізу стають в основному фотомонографії, у створенні яких художники брали активну участь. Аналіз фотокниги як твору мистецтва дозволяє розкрити не тільки естетичні цінності відображені у виданні, але і викликає почуття занепокоєння соціальними процесами та явищами [9].

Концепція фотокниги як трансляція авторських ідей повинна вирізнятися оригінальністю

та креативністю втілення. «Кожне видання фотокниги має вирізнятися оригінальністю», – вважає Дж. Госагей. Що дає підстави розглядати оригінальність як одну з властивостей змісту поняття фотокниги. На початку 20 століття видання фотокниги були втіленням авангардистських експериментальних та новаторських ідей. Вони демонстрували рішучу відмову від офіційних стандартів попереднього книговидання, встановивши нові параметри візуальної, вербальної, графічної, фотографічної та синтетичної концептуалізації книги як твору мистецтва. До цього періоду відносяться практики Ель Лісіцького, Ласло Мохолі-Надь, Августа Сандера, Альберта Ренгер-Патча, Уокера Еванса, Вігі та Роберта Франка, які надихали на інноваційні впровадження у видання фотокниги.

Сьогодні, на жаль, незважаючи на різноманітні технологічні можливості оформлення фотокниги, дизайн більшість з них демонструє стандартність, одноманітність та типовість, наявність контролю та імприматури кінцевого продукту дизайну, накладеного на фотокниги, який позбавляє життєвої сили видання. Так, дизайнер Едріан Шоннесі констатує: фотографічні монографії є надзвичайно стандартизованим продуктом, і як правило, мають однаковий вигляд; макети повторювані та передбачувані; типографіка в кращому випадку «пішохідна», і часто відверто погана. Автор пояснює, чому графічні дизайнери фотокниги зазнають невдачі, коли вони «створюють дисципліновані розміщення зображень та тексту на сторінці»: «Можливо, причиною того, що дизайн фотографічних книг не зазнав особливих змін за останні 150 років, є те, що традиційна монографія досягла своєрідної візуальної ергономічної досконалості» [10, с. 38].

Висновки. На підставі порівняння змісту понять фотокниги та фотоальбому формується визначення фотокниги як видового поняття по відношенню до родового поняття фотоальбому. Структурний підхід до вивчення поняття фотокниги дозволяє виокремити крім тексту та фотознімків, художні та дизайнерські елементи. Наявність тексту не є суттєвою ознакою фотокниги. Функціональне визначення поняття фотокниги зосереджує увагу на поєднанні перерахованих елементів для стислого відображення світу всередині самої книги. Особлива роль в реалізації призначення фотокниги належить графічній концепції видання.

Фотокнига повідомляє інформацію, тобто є носієм збереження та передачі інформації, своєрідною капсулою часу. Визначення фотокниги як арт-об'єкту, твору мистецтва надає можливості розкрити не тільки естетичні цінності відображені в виданні, але й почуття автора, його занепокоєність соціальними процесами та явищами. Авторська фотокнига – життєвий наратив фотографа, особистості певного історичного часу, що відображає конкретні суспільні відносини культурно-історичного періоду

Фотокнига визначається як оригінальний продукт видавничої, мистецької та дизайнерської діяльності, що забезпечує збереження та трансляцію ідей, цінностей, почуттів смислів та значень просторово-часового континууму світу за допомогою досягнення пластичної єдності тексту, фотознімків та дизайну.

Список літератури:

1. 7 українських фотокниг, заслуживаючих уваги. URL: <https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/resursy/26042016-posle-prochteniya-sberech-ukrainskie-fotoknigi.html> (дата звернення: 15.10.2020).
2. Бессараб А.О., Шепелева О.І. Фотокнига – затребуваний ексклюзив сьогодення. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2014. № 4(39). С. 117–123.
3. Мжельская Е.Л. Редакторская подготовка фотоизданий : учеб. пособие. Москва : Аспект Пресс, 2005. 112 с.
4. Мильчин А.Э. Издательский словарь-справочник : справочник. Москва : ОЛМА-Пресс, 2006. 560 с.
5. Сафронова А.В., Михайлова Р.Д. Сучасна фотокнига як об'єкт дизайну: систематизація за способом подання контенту. *Art and design*. 2020. № 2. С. 93–94.
6. Тён ван дер Хейден: «Дизайнер и фотограф всегда вдохновляют друг друга». URL: http://bookphotobook.blogspot.com/2013/12/blog-post_21.html (дата звернення: 02.10.2020).
7. Badger, G. (2004). Theory: The Indecisive Moment: Frank, Klein, and 'Stream-Of-Consciousness' Photography, American Suburb X. URL: <http://www.americansuburbx.com/2010/06/theory-indecisive-moment-frank-klein.html> (дата звернення: 02.10.2020).
8. Parr, M., & Badger, G. (2004). The Photobook: A History, volume 1, Phaidon Press, London, UK.
9. Roth, A. (2001). Introduction', in A Roth (ed.), The Book of 101 Books: Seminal Photographic Books of the Twentieth Century, PPP Editions in association with Roth Horowitz, New York, USA.
10. Shaughnessy, A. (2004). The order of pages: Can graphic design reinvigorate the photographic monograph? *Eye Magazine*, vol. 13, no. Spring, pp. 36–47.

References:

1. 7 ukrainskih fotoknig, zasluhivajushhiv vnimaniya [7 Ukrainian photobooks worthy of attention]. Available at: <https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/resursy/26042016-posle-prochteniya-sberech-ukrainskie-fotoknigi.html> (accessed 15 October 2020).
2. Bessarab, A.O., & Shepeleva, O.I. (2014). Fotokniga – zatrebuваний ekskluziv s'ogodennja [Photobook is an exclusive unique nowadays]. *Derzhava ta regioni. Serija: Gumanitarni nauki*, vol. 4, no. 39, pp. 117–123.
3. Mzhel'skaja, E.L. (2005). Redaktorskaja podgotovka fotoizdanij: ucheb. posobie [Editorial preparation of photo editions: teaching manual]. Moscow: Aspekt Press. (in Russian)
4. Mil'chin, A.Je. (2006). Izdatel'skij slovar'-spravochnik: spravochnik. [Publishing dictionary-handbook: handbook]. Moscow: OLMA-Press. (in Russian)
5. Safronova, A.V., & Mihajlova, R.D. (2020). Suchasna fotokniga jak ob'ekt dizajnu: sistemativacija za sposobom podannja kontentu [Modern photobook as a design object: systematization by way of submitting content]. *Art and design*, vol. 2, pp. 93–94.
6. Tjon van der Heijden: «Dizajner i fotograf vseгда vdohnovljajut drug druga» [Designer and photographer always inspire each other]. Available at: http://bookphotobook.blogspot.com/2013/12/blog-post_21.html (accessed 25 October 2020).
7. Badger, G. (2004). Theory: The Indecisive Moment: Frank, Klein, and 'Stream-Of-Consciousness' Photography, American Suburb X. URL: <http://www.americansuburbx.com/2010/06/theory-indecisive-moment-frank-klein.html> (accessed 2 October 2020).
8. Parr, M., & Badger, G. (2004). The Photobook: A History, volume 1, Phaidon Press, London, UK.
9. Roth, A. (2001). Introduction', in A Roth (ed.), The Book of 101 Books: Seminal Photographic Books of the Twentieth Century, PPP Editions in association with Roth Horowitz, New York, USA.
10. Shaughnessy, A. (2004). The order of pages: Can graphic design reinvigorate the photographic monograph? *Eye Magazine*, vol. 13, no. Spring, pp. 36–47.